

Maria Czaplicka

Zróżnicowanie nazewnictwa geograficznego powiatu sępoleńskiego i regionu brodnickiego

1. Wstęp

Celem artykułu jest analiza onomastyczna nazw miejscowych powiatu sępoleńskiego (stanowiącego znaczną część Pojezierza Krajeńskiego) oraz regionu brodnickiego (część Pojezierza Brodnickiego) będącego historycznie ziemią michałowską. Pierwszy wybrany obszar to najdalej na zachód wysunięty skrawek województwa kujawsko-pomorskiego; drugi to najdalej na wschód oddalony skrawek tegoż województwa. W pierwszym wybrano cztery gminy: Kamień Krajeński, Sępólno Krajeńskie, Więcbork i Sośno; w drugim uwzględniono również cztery gminy: Zbiczo, Biskupiec, Jabłonowo Pomorskie i Bobrowo leżące między dolinami Drwęcy i Osy. Są to więc dość odległe Krainy leżące na styku różnych prowincji kulturowych i osadniczych. Ziemia sępoleńska rozgranicza Pomorze i Wielkopolskę, region brodnicki sąsiaduje z Mazowszem.

Analizie onomastycznej poddano 100 nazw miejscowych powiatu sępoleńskiego oraz 56 nazw miejscowych regionu brodnickiego. Nazwy zostały ustalone na podstawie spisu miejscowości województwa bydgoskiego wydanego przez Urząd Wojewódzki w Bydgoszcy oraz na podstawie danych z Wydziału Geodezji Urzędu Miasta w Sępólnie Krajeńskim z dnia 02.03.1997 roku. Analizę przeprowadzono wg klasyfikacji W. Taszyckiego (Taszycki 1946) i S. Rosponda (Rospond 1984)¹. W jednym i drugim zbiorze dominują nazwy topograficzne i kulturowe, utrwalające cechy charakterystyczne terenu i odmienności kulturowe. A więc pozwalające dostrzec terytorialne zróżnicowanie nazewnictwa geograficznego powiatu sępoleńskiego i regionu brodnickiego.

¹ Wykonano ją w ramach seminariów magisterskich w Instytucie Nauczania Początkowego i Wychowania Przedszkolnego w WSP w Bydgoszcy (obecnie Akademia Bydgoska).

2. Z kart historii powiatu sępoleńskiego i regionu brodnickiego

2.1. Ziemia sępoleńska

Ziemia sępoleńska od najdawniejszych czasów była widownią ścierania się różnych tendencji i kontaktów kulturowych. Wynikało to z pogranicznego charakteru tej ziemi, która leży w pasie granicznym między Pomorzem i Wielkopolską, między Gwdą a rzeką Kamionką, dawniej na kraju, skraju państwa Polan. Stąd też wzięta się historyczna nazwa regionu – Krajna. Stolica jego Sępólno – to od ps **sapolije*, co oznacza ‘styk kilku pól, okolicę równinną’ (Rymut 1987: 214). Tak samo nazywa się jezioro, na którego wysokim brzegu rozwinęło się miasto, oraz rzeczka uchodząca do Brdy, notowana w XIII w. jako *fluvius Sampolno* – 1240 rok (Rymut 1987: 214). Są dwie publikacje przynoszące informacje o tym regionie, a mianowicie *Dzieje Sępólna i okolic* pod redakcją W. Jastrzębskiego (KPTK Bydgoszcz 1974) oraz K. Stanisławskiego *Sępólno Kr. – Krajna. Informator miejski* (Bydgoszcz 1991). Z pozycji tych dowiadujemy się, że osadnictwo na tym terenie ma długą historię. Wymienić można ludność:

- kultury ceramiki sznurowej z epoki kamienia i brązu; Runowo, Lutówko, Jastrzębiec, Więcbork,
- kultury łużyckiej (szczyt rozwoju VII-V w. p.n.e.); Lutówko, Runowo,
- kultury wschodniopomorskiej (V-IV w. p.n.e.); Jastrzębiec, Rogalin, Zakrzewko, Zalesie Więcbork, Toninek, Witkowo,
- kultury wenedzkiej (IV-II w. p.n.e.); Dorotowo, Duża Cerkwica, Dąbrowa, Lutówko, Rogalin, Sępólno, Sikorz, Runowo,
- kultury prapolskiej (X // XI-XI // XII w.); Więcbork, Wysoka, Zgniłka.

Przed ukształtowaniem się państwa polskiego tereny Krajny były bardzo zalesione, posiadały słabą glebę i w okresie wczesnego średniowiecza nie były zbyt zaludnione. W czasie tworzenia się państwa polskiego Krajna należała do plemiennych związków pomorskich. Rzeka Noteć i tereny puszczańskie stanowiły naturalne zabezpieczenie dla plemion pomorskich przed ekspansją Polan. Po opanowaniu przez Mieszka I nadnoteckich grodów (Nakło, Ujście, Czarnków, Wieleń, Drezdenko) – droga do Pomorza zastała otwarta. Zwycięstwo Mieszka I pod Cedynią w 972 r. pozwoliło włączyć całe Pomorze do Polski. Kolejne przynależności tych ziem do Polski zmieniały się. Odnotować można działalność osadzonej tu przez Mieszka I rodziny Komierowskich (przybyłych z Czech wraz z księżniczką Dąbrówką i zwanych pierwotnie Bossutami). W późniejszym okresie, za czasów Kazimierza Wielkiego od XIV w. (1359 r.), posiadicielem osady Sępólno został Hektor Ostroróg z Pakości i nadał osadzie w 1360 r. prawa miejskie. Rozwój regionu był przery-

wany najazdami Krzyżaków, Szwedów, działaniami wojennymi tzw. I wojny północnej (1655-1660) i II wojny północnej (1700-1721). Zarządcami tych ziem byli Mikołaj Zebrzydowski i Aleksander Potulicki, a w latach wojen Napoleońskich pojawił się tu dowodzący działaniami wojsk gen. Jakub Komierowski. W czasie niewoli pruskiej ludność dzielnie walczyła z germanizacją. Udział w powstaniu styczniowym 1864 roku zaznaczyli Komierowscy i Prądyńscy ze Skarpy. W 1920 roku ziemia „sępoleńska” znalazła się w granicach Rzeczypospolitej, Sępólno Krajeńskie stało się siedzibą powiatu (por. *Dzieje* 1974: 1-15).

2.2. Region brodnicki

Region brodnicki rozciąga się między Drwęcą a Osą, na wschód od doliny Lutryny. Krajobraz ten – to teren typowo polodowcowy. Pierwszą rynną tworzą jeziora: Łakorz, Wielkie i Małe Patęczyny, Dębno, Robotno i Kurzyny. W następnej splatają się jeziora: Ostrowite, Głowińskie, Ciche, Zbiczo, Straże i Bachotek. Na trzecią rynną składają się jeziora: Mieliwo, Sosno, Łąki, Wysokie i Niskie Brodno, na zachodzie w czwartej rynnie leżą jeziora: Chojno, Oleczno i Wądryńskie, które odwadnia Lutryna – dopływ Osy. Dane te przynosi *Pojezierze Brodnickie. Przewodnik turystyczny*, opracowany przez K. Grażawskiego i K. Lewandowskiego (Toruń 1997). Grody i towarzyszące im w okolicy osady nieobronne (otwarte) powstawały na obszarach po wykarczowanych lasach, zawsze w sąsiedztwie zbiorników wodnych: jezior, rzek, strumieni i na naturalnych wzniesieniach, cyplach, także przy brodach. W wypadku zagrożenia mogły zapewnić schronienie okolicznej ludności. Taki wzorcowy charakter w osadnictwie obronnym ziemi brodnickiej VII-VIII wieku miał gród i osada przyrodowa w Żmijewie nad jeziorem Niskie Brodno. A więc VII-VIII wiek to budownictwo półziemianek o konstrukcji słupowej, X-XIII wiek to budownictwo drewniane zrębowe (por. *Przewodnik* 1997: 3-5).

W II połowie X wieku zmienia się funkcja i znaczenie grodów. Niektóre są ośrodkami gospodarczymi, inne strategiczno-militarnymi, inne podupadają. Na przełomie XII i XIII wieku większość obiektów obronnych pogranicza pruskiego przestaje funkcjonować. W okresie podziału dzielnicowego region brodnicki pozostawał we władaniu książąt mazowieckich. Centrum politycznym stał się gród Michałowo – od którego ta ziemia wzięła swą historyczną nazwę. Od 1303 roku Książę Kujawski Leszek sprzedał tę ziemię Krzyżakom.

„Krzyżacy chcąc kontrolować ważny strategicznie punkt, jakim była przeprawa michałowska (tj. bród), ulokowali miasto Brodnicę z warownym zam-

kiem – kluczem i bramą do Prus, ustanawiając w niej siedzibę komturstwa. Do dnia dzisiejszego Michałowo to dzielnica Brodnicy. Krzyżackiemu panowaniu kres położono po wojnie 13-letniej na mocy pokoju toruńskiego w 1466 r.” (Bilski 1985: 15-16).

W rozwoju tych ziem zasłużyli się Mikołaj i Erazm Glicznerowie (propagatorzy luteranizmu), Rafał Działyński, Zofia Działyńska i Anna Wazówna.

Następne wieki to wojny szwedzkie, wojny północne. W czasie zaborów region brodnicki znalazł się w obrębie Prus. W 1920 roku oddziały hallerczyków wyzwoliły ziemię michałowską. Po przerwie w czasie okupacji hitlerowskiej Brodnica rozwinęła się szczególnie. Po II wojnie światowej w regionie brodnickim dzięki malowniczemu położeniu i walorom turystycznym utworzono (1984) Brodnicki Park Krajobrazowy, „obejmujący tereny znajdujące się w granicach pięciu gmin: Zbiczna, Kurzętnika, Biskupca, Bobrowa i Jabłonowa razem jest to 9600 ha chronionych lasów” (Bilski 1985: 11).

3. Odbicie różnic geograficznych i kulturowych w nazewnictwie miejsc powiatu sępoleńskiego

3.1. Nazwy topograficzne

W grupie nazw topograficznych sępoleńskich w klasyfikacji semantycznej występują nazwy wskazujące na:

– ukształtowanie terenu:

Hłowo, ap. *ił* ‘grunt gliniasty’; *Kacze Doły*, ap. *dół* ‘obniżenie, zagłębienie terenu’ + *kacze* ‘charakterystyczne dla kaczek’ i *Kacze Rajce*, ap. *raj* ‘miejsce ulubione przez kaczki’, a więc z lustrami wody (drobne oczka wodne); *Kamień Kr.* nad rzeką zwaną dawniej *Kamiona* (1360) obecnie *Kamionka* – dopł. *Brdy* (Rymut 1987: 100); *Kurcze Bagno*, ap. *bagno* ‘moczary’, pewnie płytkie, bo z przym. *kurcze* ‘małe’ (Br: 312); *Lutowo*, ap. *lut* ‘bagnisty’ z łac. *lutum* ‘bagno’ lub n. dzierz. od n. os. *Lut*, wś. nad j. Lutowskim; *Łukowo*, ap. *łuk* (*tęg*) ‘teren nizinny, podmokły’; *Obkaz* (w 1270 r. *Sadkierz*) zamiast *Obkierz* ‘wkoło krzewów’ (SG, t. VII: 329); *Piaseczno*, ap. *piasek* ‘teren piaszczysty’; *Sępólno* od ps. **są poľje* ‘styk kilku pól, okolica równinna’ (Rospond 1984: 344)²; *Skarpa*, ap. *skarpa* ‘urwisko, ściana nasypu’; *Suchorączek*, ap. *suchorąbsk* ‘suchy brzeg’ (SG, t. X: 538); *Wałdowo* od ps **val, vel* ‘wilgoć, woda’ lub od ap. *wał* (morski) ‘fala’ (Zierhofferowie 1987: 161-162); *Wąwelno*, st.

² Identyczną n. top. z przyr. *-no* ma dzielnica Wrocławia – Sompolno, właśnie tak na równinie położona (Semplino 1368 r.).

wąwel ‘grąd, suche, wyniosłe miejsce w otoczeniu podmokłym lub w otoczeniu łąk błotnistych, ostrów oblane wodą’ (Rospond 1984: 418);

– florę terenu:

Borówki, ap. *borówki* ‘jagody i czernice’; *Chmielniki* ‘miejsce zarosłe chmielem’, ale może być n. kulturowa, gdyż uprawa chmielu związana była z wazelnictwem piwa (Rospond 1984: 52); *Czermuń*, ap. *czermuń* ‘roślina’ n. top. od. przym. **сѣрмѣнь* ‘rdzawy, czerwony’ lub od n. os. *Czirna* (Rospond 1984: 63); *Dąbie*, ap. *dęby* ‘teren z dębami’ (Rospond 1984: 68), *Dąbrowa*, ap. *dąbrowa* ‘las dębowy’; *Dębiny*, ap. *dębina* ‘miejsce z licznymi dębami’; *Dąbowiec* od n. m. *Dębowo*, od ap. *dąb* (jest to najpopularniejsze ze wszystkich drzew w Polsce, w różnych formach powtarza się w nazwach ok. 700 razy); *Gaj*, ap. *gaj* ‘gaik, zagajnik’; *Grochowiec* od n. m. *Grochowo*, ap. *grochowo* ‘miejsce osiewane dawniej grochem’, także *Grochowsko* (Kwiatkowski 1993: 85); *Obodowo*, ap. *loboda*, *lebioda* ‘łobzie, krzaki’ w 1367 → *Obedno*, XVIII → *Łobodowo* (SG VII: 334); *Sitno*, ap. *sit* ‘sitowie rodzaj trawy’; *Skaraszew*, ap. *skorusza* ‘jarzębina’; *Sośno*, ap. *sosna*; *Świdwie*, ap. *świdwa* ‘dereń, kora jaskrawo czerwona’ (Rospond 1984: 389); *Trzciany*, ap. *trzcina*; *Więcbork* (dawniej – 1348 r. było to *Wansowno*, czyli *Wiązowno*; etapy germanizacji przebiegały przez dodanie niem. *-burg* → 1405 *Wiemczebork*, 1432 *Wansczbork* (Rospond 1984: 425); *Wiśniewa*, ap. *wiśnia*; *Zboże*, ap. *zboże*; *Zielonka*, ap. *zielonka* ‘zielone części pastewnych roślin łąkowych pastwiskowych lub polowych (np. kończyny wyki), stanowiące paszę dla zwierząt gospodarskich bezpośrednio po skoszeniu’ (Szymczak 1981: 1016);

– faunę terenu:

Jastrząbiec, ap. *jastrząb*; *Kozi Róg*, *Lisia Góra*, *Sikorz*, ap. *sikora*; *Wilcze Kąty*, *Wilkowo*, ap. *wilk*; *Zajęczy Las*;

– położenie osady względem innego obiektu terenowego:

Kawle, ap. *kawał*, *kawalec* ‘cząstka’; *Rumowo-Młyn*, młyn za Rumowem; *Wysoka*, ap. *wysoka* ‘osada położona na wzniesieniu’; *Zakrzewo* ‘miejsce za krzewami’; *Zakrzewska Kolonia* ‘osada dobudowana do Zakrzewa’; *Zakrzewska Osada* ‘wybudowanie za Zakrzewem’; *Zalesie* ‘osiedle za lasem’; *Zaleśniak* ‘miejsce za młodym lasem’.

3.2. Nazwy kulturowe

Wśród nazw kulturowych w powiecie sępoleńskim występują nazwy:

– wskazujące na formy lub metody osadnicze:

Folwark, ap. *folwark* ‘część majątku ziemskiego’; *Rumowo*, ap. *rumować* ‘karczować’; *Siedliśko*, ap. *siedle* ‘miejsce zasiedlone’ (Rospond 1984: 345);

– mówiące o wytworach kultury materialnej:

Młynki, ap. *młyn*; *Chmielniki*: ‘sad chmielowy’, n. kulturowa, gdyż uprawa chmielu związana była z warzelnictwem piwa’ (Rospond 1984: 52); *Cerkwica Duża*, ap. *cerkiew* ‘świątynia’; *Cerkwica Mała*; *Czarny Most*; *Duży Most*;

– świadczące o sposobach zabezpieczania się przed wrogiem:

Płocicz, ap. *płoty* ‘ogrodzenie często z trzciny plecione’ (Rospond 1984: 292);

– związane z życiem społecznym i duchowym:

Chłopigost, ap. *chłop* ‘rolnik’ + ap. *gost* ‘gościna’, może być też patronimiczne od n. os. *Chłopigost*; *Diabli Kąt*, ap. *diabeł* ‘szatan’ + ap. *kąt* ‘osada leśna’; *Dwanaście Apostołów*, n. metaforyczna; *Firlant*, ap. *firleje* ‘pieśni tańce w kółku’, może być też patronimiczne od nazwy osobowej *Firlej* (Rospond 1984: 84), część wsi *Radońsk*; *Męczychudoba*, ap. *mąka* ‘cierpienie’ + ap. *chudoba* ‘dom’, może też być dzierzawcze od n. os. *Męczychudoba* (por. *Chudoba* SSNO 1965-1982).

3.3. Nazwy dzierzawcze

Oznaczały pierwotnie miejscowości stanowiące kiedyś własność człowieka, od którego imienia lub nazwy godności dana nazwa została urobiona. W sępoleńskim utrzymało się w ten sposób prawie 30 różnorodnych imion tak męskich, jak i żeńskich oraz trzy nazwy osobowe: *Rogal*, *Śmiały*, *Pęporz*. A więc: *Adamkowo* od *Adamek*; *Adamowo* od *Adam*; *Borzyszkowy* od *Borzyszek*, *Borzych* ≤ *Borzysław*; *Ciosek* od *Ciosek* ≤ *Cieszymir*; *Dalkowo* od *Dalek* ≤ *Dalebor*, *Dalemir*; *Dorotowo* od *Dorota* (≤ *Teodor*); *Dziechowo* od *Zdziech* ≤ *Zdzisław*; *Frydrychowo* od *Frydrych* ≤ *Fryderyk*; *Karolewo* od *Karol*; *Klementynowo* od *Klementyna*; *Komierowo* od stp. *Komir*; *Lubcza*, gród *Lubka* ≤ *Lubomir*; *Niechorz*, stp. *Niechor*; *Pęperzyn*, n. os. *Pęporz* ≤ *Pęp*; *Przepątkowo*, *Przedpełk* ≤ *Pękosław*; *Radońsk*, *Radoń* ≤ *Radostaw*; *Rogalin*, n. os. *Rogal*; *Śmiłowo*, n. os. *Śmił* ‘śmiały’; *Teklanowo*, *Teklon* ≤ *Tekla*; *Toboła*, *Tobiasz*, *Tonin*, *Ton* ≤ stp. *Toniebor*, *Toniec*; *Tuszkowo*, *Tuszek*, *Toszek* ≤ *Antoni*; *Witkowo*, *Witek* ≤ *Witostaw*; *Witkowski Młyn*; *Witunia*, *Wituń* ≤ *Witostaw*; *Włóścibórz*, stp. *Włóścibor*; *Wymysłowo*, *Wymysł*; *Wymyślin*, *Wymysł*; *Zabartowo*, *Ziebert*, *Zybert* ≤ *Zygmunt*.

3.4. Nazwy zdrobniałe

Utworzone zostały od innych starszych nazw miejscowości, leżących w sąsiedztwie. Oto odpowiednie pary: *Dąbrówka* – *Dąbrowa*; *Grochowsko* – *Grochowo*; *Komierówka* – *Komierowo*; *Lutówko* – *Lutowo*; *Olszewka* – *Olszewo*; *Orzełek* – *Orzeł*; *Ostrówek* – *Ostrów*; *Skoraczewko* – *Skoraczew*; *Tobółka* – *Toboła*, *Toninek* – *Tonin*; *Wałdówko* – *Wałdowo*; *Wiśniewka* – *Wiśniewa*; *Włóściborek* – *Włóścibórz*, *Zakrzewko* – *Zakrzewo*.

4. Nazwy miejscowe na obszarze Pojezierza Brodnickiego będące od początku zawsze nazwami miejscowymi

4.1. Nazwy topograficzne:

– pochodzące od ukształtowania i wyglądu terenu:

Bielice, ap. *biel* ‘błoto, bagno, mokradło’, *Brodnica*, ap. *bród* ‘płytkie przejście przez rzekę’ (Rymut 1987: 40); *Czyste Błota*, *Gaj-Grzmięca*, ap. *gaj* ‘lasek’ + ap. *grzmięca* ‘nawodna osada z młynem i tartakiem’; *Jamielnik*, ap. *jama* ‘dół, wgłębienie gruntu’; *Kamionka*, ap. *kamionka* ‘mała struga’; *Łąkarz*, ap. *łąg* ‘zakole rzeki, zatoka’; *Nawra*, ap. *narwa* (z adideacją) ‘błotna rzeka’; *Ostrowiec*, ap. *ostrów* ‘wyspa, kępa na rzece’; *Ryte Błota*; *Skarlin*, ap. *skarleć* ‘zmniejszyć’; *Mszano*, ap. *mszany* ‘porosty’ (Rospond 1984: 326); *Wonna*, ap. *woń* ‘zapach’ (tu być może od kwiatów, od roślin wodnych).

– tworzone od określeń szaty roślinnej:

Buk Góralski, ap. *buk* ‘gat. drzewa’; *Chróśle*, ap. *chróst* ‘zarośla’; *Gryźliny*, ap. *grzęzel* ‘lilia wodna’; *Lipowiec Rumunki* od ap. *lipa* ‘gat. drzewa’ + n. etniczna *Rumun*; *Osetno*, ap. *oset* ‘chwast’; *Szabda*, ap. *chebda* ‘rodzaj krzewu, bez’ (z wym. gwarową *che-*: [sza-]);

– tworzone od nazw zwierząt:

Bobrowo, ap. *bóbr*; *Sumin*, ap. *sum* (Porębska, Grzegorz 1971: 124); *Czaple Błota*, ap. *czapla*.

4.2. Nazwy kulturowe:

– odnoszące się do życia materialnego:

Nowe Miasto Lubawskie, sposób zasiedlenia na prawie miejskim; *Szafarnia*, ap. *szafarnia* ‘skrzynia do przechowywania żywności’, zapewne n. aluzyjna; *Tama Brodzka*, ap. *tama* ‘budowla wodna do regulowania przepływu wody’; *Zastawie*, ap. *zastawie* ‘rodzaj sieci do połowu ryb’; *Zbiczno* od ap. *izdba* ‘izba’;

– związane z życiem społecznym i duchowym:

Ciche, ap. *cicho*; *Karbowo*, ap. *karba* ‘znak, nacięcie’, ap. *karbowy* ‘ten, kto zaznaczał karby, tj. liczył np. furmanki przewożące drewno’ (Rospond 1984: 137), może odnosić się do ukształtowania terenu (rowki); *Najmowo* od ap. *najma* ‘ten, kto najmuje się do pracy’.

4.3. Nazwy dzierżawcze

W przeciwieństwie do nazw dzierżawczych w powiecie sępoleńskim, w regionie brodnickim jest ich niewiele i zupełnie innej proveniencji: *Czekanowo*, n. os. *Czekan* (może pierwotnie *Czechan*); *Grzybno*, n. os. *Grzyb*; *Jajkowo*, n. os. *Jajko*; *Krotoszyny*, n. os. *Krotosz*; *Mieszewo*, n. os. *Miesz*;

Pokrzydowo, n. os. *Pokrzywa* z adideacją; *Sumowo*, n. os. *Sum* (Porębska, Grzegorz 1971: 124); *Szwarcenewo*, n. os. *Szwarcen*; *Żmijewo*, n. os. *Żmija*.

4.4. Nazwy zdrobniałe

Nie występują łącznie z nazwami, od których zostały utworzone. Można domniemywać, że nazwa *Bachotek* powstała od niem. *Bach* 'źródło', *Czachówki* od n. m. *Czachowo*, *Gorzechówko* od n. m. *Gorzechowa*, *Ładnowek* od n. m. *Ładnowo*, *Wichuec* od n. m. *Wichul*. Mają natomiast potwierdzone pochodzenie w niniejszym zbiorze następujące nazwy: *Łąkorek* : *Łąkorz*, *Rywałdzik* : *Rywałd*.

5. Nazwy pierwotnie określające ludzi, a wtórnie przeniesione na obszar przez nich zamieszkiwany

Wśród nazw regionu brodnickiego można wyróżnić:

- nazwy patronimiczne: *Wawrowice* (gród Wawrów), *Marzęcice* (osada Marząt);
- nazwy etniczne: *Górale*;
- nazwy rodowe: *Mikołajki*, *Tomki*;
- nazwy służbowe: *Drużyny*, *Lekarty*.

W zbiorze nazw sępoleńskich powyższe typy nazw, tj. nazwy będące pierwotnie nazwami ludzi, później nazwami miejscowości, nie występują.

6. Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna

Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna nazw miejscowych z zastosowaniem podziału S. Rosponda pozwala wyróżnić pięć grup:

- nazwy miejscowe bezsufiksalne: w zbiorze nazw sępoleńskich jest 13 przykładów (*Borówki*, *Chmielniki*, *Czermuń*, *Dąbie*, *Dąbrowa*, *Gaj*, *Dębiny*, *Folwark*, *Siedlisko*, *Skarpa*, *Trzciany*, *Zboże*, *Zielonka*), w zbiorze nazw brodnickich występuje 10 przykładów (*Ciche*, *Chróśle*, *Górale*, *Kamionka*, *Lekarty*, *Łąkorz*, *Nawra*, *Niewierz*, *Szabda*, *Szafarnia*);
- nazwy miejscowych sufiksalne z podstawowym -w- w sępoleńskim powiecie jest 29 (*Adamkowo*, *Adamowo*, *Bobrowo*, *Borzyszkowo*, *Dalkowo*, *Dębowo*, *Dziechowo*, *Frydrychowo*, *Iłowo*, *Jazdrowo*, *Klementynowo*, *Komierowo*, *Lutowo*, *Łukowo*, *Obodowo*, *Przepatkowo*, *Runowo*, *Śmitowo*, *Teklanowo*, *Tuszkowo*, *Wałdowo*, *Wilkowo*, *Witkowo*, *Wymysłowo*, *Zabartowo* oraz *Firlejewo*, *Karolewo*, *Wiśniewo* i *Zakrzewo*), w brodnickim zbiorze jest tylko 9 przykładów (*Czekanowo*, *Jajkowo*, *Karbowo*, *Najmowo*, *Pokrzydowo*, *Sumowo* oraz *Mileszewy*, *Szwarcenewo*, *Żmijewo*);

– nazwy miejscowe sufiksalne z podstawowym *-n*, w sępoleńskim powiecie jest 12 (*Dziedno, Piaseczno, Sitno, Sępólno, Sośno, Wąwelno* oraz *Peperzyn, Rogalin, Tonin, Wymyślin*), wśród brodnickich nazw wskazać można 9 przykładów (*Grzybno, Mszano, Osetno, Zbiczno* oraz *Gryźliny, Krotoszyny, Skarlin, Sumin*).

– nazwy miejscowe sufiksalne z podstawowym *-k-* w sępoleńskim powiecie to: *Dąbrówka, Komierówko, Lutówko, Wałdówko* oraz *Ciosek, Orzełek, Ostrówek, Olszewka, Skoraczewko, Wiśniewka, Zakrzewko, Tobółka, Młynki* (łącznie 16 przykładów); wśród brodnickich nazw to: *Czachówki, Gorzechówko, Ładnówko* oraz *Bachotek, Łąkorek, Jamielnik* (6 przykładów).

– nazwy miejscowe sufiksalne z podstawowym *-c-* pojawiają się sporadycznie wśród brodnickich nazw. Są to odnoszące się do topografii terenu: *Bielice, Brodnica* oraz patronimiczne: *Marzęcice, Wawrowice*, jako że ten region sąsiaduje z Mazowszem więc „ten chrzest nazewniczy dostosowano do popularnych na Pomorzu Mazowieckim nazw rodowych” (Rospond 1984: 216).

7. Nazwy komponowane

Wśród tych nazw wyraźnie odróżniają się nazwy sępoleńskie ze względu na elementy dyferencyjne: *Duży, Mały, Czarny, Doły, Raje, Most, Młyn, Stary, Nowy, Krajeński, Kolonia, Osada*. Są więc tu nazwy: *Cerkwica Duża, Cerkwica Mała, Czarny Most, Duży Most, Kacze Doły, Kacze Raje, Lubcza Nowa, Lubcza Stara, Lutówko Młyn, Runowo Młyn, Witkowo Młyn, Sępólno Krajeńskie, Wysoka Krajeńska, Zakrzewska Kolonia, Zakrzewska Osada*, a także *Diabli Kąt, Dwanaście Apostołów, Kurcze Bagno* oraz złożenia: *Chłopigost* i *Męczychudoba* (łącznie 20).

Nazwy komponowane brodnickie: *Buk Góralski, Czyste Błota, Gaj-Grzmieca, Jabłonowo Pomorskie, Kruszyny Szlacheckie, Lipowiec Rumunki, Nowe Miasto Lubawskie, Ryte Błota, Tama Brodzka* i jedno złożenie *Konojady*.

8. Podsumowanie

Z przedstawionego materiału nazewniczego z terenu powiatu sępoleńskiego i regionu brodnickiego wynika, że terytoria te zachowały dość zróżnicowane nazewnictwo miejscowe, tak jak zróżnicowane są właściwości geograficzne tych krain.

Cechy geograficzne Krajny utrwalone w nazwach informują, że omawiany teren to połączenie leśne (*Dąbie, Dąbrowa, Dębiny, Dębowiec, Sośno*) kiedyś z przewagą dębów, obecnie dominującymi lasami są bory sosnowe i bory

mieszane – ponad 85% (Umiński 1991). Ten nadnotecki, teren Krajny był od wczesnego średniowiecza intensywnie zasiedlany. Były to posiadłości arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Ucierpiał na tym drzewostan. Cechą wyróżniającą topografię terenu to niewielkie jeziora rynnowe, liczne bagna, mokradła, łągi (*Kacze Doły, Kurcze Bagno, Łukowo, Obkierz*). Strome brzegi porastały: czermuń, sitowie, trzciny (*Czermuń, Sitno, Świdwie, Trzciany*). Tereny te są mało urodzajne, piaski (*Piaski, Męczychudoba, Diabli Kąt*).

W regionie brodnickim nazwy podkreślają odmienną roślinność: (*Buk Góralski, Dąbrówka, Lipowiec Rumunki, Olszewka*) stanowiące malowniczą oprawę licznych jezior i rzek, z których *Drwęca* jest typową rzeką nizinną o bardzo krętym biegu koryta, oraz inne małe rzeczki (*Kamionka, Nawra*). Obecnie w drzewostanach regionu brodnickiego dominują lasy sosnowe. Dawną kulturę materialną zaświadcza w nazwach sępoleńskich takie z nich, jak: *Młynki, Chmielniki, Mała Cerkwica, Duża Cerkwica, Czarny Most, Duży Most*. W nazwach regionu brodnickiego kulturę materialną utrwalały takie nazwy, jak: *Szafarnia, Tama Brodzka, Zastawie, Zbiczno*.

Bibliografia

- Bilski S., 1985: *Region brodnicki*, Toruń.
Br. 1967: A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*.
Dzieje 1974: *Dzieje Sępólna i okolic*, red. W. Jastrzębski, Bydgoszcz.
Kwiatkowski H., Nowak B., 1993: *Słownik miejscowości województwa bydgoskiego*, t. I-II, Bydgoszcz.
Porębska K., Grzegorz M., 1971: *Słownik historyczno geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, Wrocław.
Przewodnik 1997: K. Grążawski i K. Lewandowski, *Pojezierze Brodnickie. Przewodnik turystyczny*, Toruń.
Rospond S., 1984: *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
Rymut K., 1987: *Nazwy miast polskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
SG 1889: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I-XV, red. F. Sulimirski, B. Chlebowski, W. Walewski.
Stanisławski K., 1991: „Sępólno Kr. – Krajna”. *Informator miejski*, Bydgoszcz.
SSNO 1965-1982: *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 1-7, red. W. Taszycki i M. Małec, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
Szymczak M. (red.), 1981: *Słownik języka polskiego*, t. 1-3, Warszawa.
Taszycki W., 1946: *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, Kraków.
Umiński J., 1991: *Pojezierze Krajeńskie*, Warszawa.
Zierhofferowie Z. K., 1987: *Nazwy miast Wielkopolski*, Poznań.

Summary

The paper contains a linguistic-onomastic analysis of geographical names from Sępólno Krajeńskie Country and Brodnica Region. The data presented prove that the cultural and topographic differentiations and the variety of flora and fauna have been reflected in the local names. Geographical names are the determinants, which emphasize deep differences in the geographic characteristics of these regions.